

ÇOCUK HAKLARI VE SOKAK ÇOCUKLARI*

B. ÖZLÜK, M. ESENER, S. NAZLI,
E. İLKME, D. İLERİ, A. USUMİ,
A. HÜSEM, E. ÖNLER
İ.Ü.F.N.H.Y.O. 2. Sınıf Öğrencileri
Prof. Dr. K. BABADAĞ
İ.Ü.F.N.H.Y.O. Öğretim Üyesi

Sağlık ve Hasta Hakları başlığı altında, grubumuzun Hemşirelik Tarihi ve Etik Dersi için hazırladığı Çocuk Hakları konusu, öncelikle temel insan hakları ve etik yönlerinden biz hemşirelik adayları için oldukça büyük bir önem taşıyor.

Hemşire, birey ve toplumun sağlıklı yaşama ve sağlığını geliştirme, koruyucu, rahatlatıcı eylemlerine ilişkin sorunların çözümünde *yardım* amaçlı bir sağlık disiplini üyesidir. Bu genel amaç *insanın yaşamında* fetal dönemi de içeren ve çocukluk evrelerinden yaşamın sonu olan ölüme dek, tüm *yaşam süresi'*ne yöneliktir (4,5). Bu açıdan "çocuk haklarına" bakıldığında "Hemşirelikte Etik" dersimizde yer alan bu konunun "Hemşirelik Esasları" dersimizde öğrendiğimiz Roper ve arkadaşlarının, *yaşam modelini* oluşturan öğeler ile bağlantılı olarak konuyu hemşirelik açısından tümleyerek, sunumunun daha yararlı olacağını düşündük. Bu nedenle, çocuk hakları'nı "yaşam süresi, bağımlılık-bağımsızlık dizgesi ve bireysellik" öğelerini çocukluk evreleri ile ilişkilendirdik.

YAŞAM SÜRESİ

Evrinde bildiğimiz en değerli canlı olan *insan*, inanılmaz bir şekilde anne karnında yaşam bularak giderek büyür ve gelişir. Daha bu andan başlayarak korunma gereksinimi de ortaya çıkar.

Yaşam Modelinin ilk öğesi olan Yaşam Süresi/Doğrusu üzerinde, fertiliyasyondan sonra yeni doğan-süt-oyun-okul çocuğu-adölesan döneminin sonuna

* 2. Sınıf "Hemşirelikte Etik" Grup Çalışmasıdır.

dek süren çocukluk evresinde çocuk hakları çerçevesinde yaşama, gelişme, korunma haklarından söz edebiliriz(4,5).

YAŞAM MODELİ

Yaşam Modelinin 2. ögesi olarak "Bağımlılık-Bağımsızlık" dizgesi dik-kate alınarak yaşam evrelerine paralel olarak çocuk hakları ilişkilendirilebilir. Çünkü bireyin yaşı ile bağımlılık-bağımsızlık düzeyi doğrudan ilişkili olarak yaşanır. Yeni doğanın anneye/ebeveyne gereksinimi bakım uygulamalarında beslenme, korunma, rahatlandırma eylemleri olarak GYA (Günlük Yaşam Aktivite) lerinin tümüne yöneliktir. Hiçbir gereksinimini tek başına karşılayamayan bebeğin doğal olarak öncelikle anneye bağımlı yaşadığı bilinmektedir. Bağımlılık yaş ve sağlıklı bir gelişimle birlikte bağımsızlığa doğru ilerlemekte ise de yine de adölesan döneminin sonuna kadar bazı aktivitelerde (bilgi arama, öğrenme aktivitesi) ve ekonomik açıdan bağımlılık genç erişkinlik evresine dek sürmektedir(4,5).

ÇOCUK HAKLARI VE TARİHÇESİ

Çocuklarla ilgili uluslararası çalışmalar özellikle 1924 yılında Cenevre'de yapılmış ve çocuk hakları üzerinde ilk kez durulmuştur. O yıldan sonra da çeşitli ülkelerde zaman zaman gündeme getirilmiş, ancak 20 Kasım 1959 yılında çocuk hakları konusu Birleşmiş Milletler'de yeniden ele alınmış, 1979 yılını "Dünya Çocuk Yılı" olarak ilan edilmiş ve art arda verilen önerge ile BM'de çocuk hakları ile ilgili çalışmalar sürdürülmüştür. Bu grubun 10 yıl boyunca yaptığı çalışmalar sonucu "Çocuk Hakları Sözleşmesi" ni oluşturmuşlardır. 26 Ocak 1990 tarihinde BM genel kurulunda imzaya açılan bu sözleşmeyi bugüne kadar 142 ülke imzalama yolu ile onama veya katılma ile bu sözleşmeye taraf devlet durumuna gelmişlerdir(1). Ülkemiz de bu sözleşmeye taraf devlet olmasına karşın uzun yıllar hukuki yönü ile yaşama geçirilmeden bekletilmiş, ancak 1994 yılında parlamentonun onayından çıkabilmiştir.

Çocuk haklarına evrensel standartlar geliştirmiş olan bu sözleşme ile, çocuğun; yaşamı, beslenmesi, eğitimi, gelişmesi, korunması gibi temel yaşam gereksinimleri, düşünce ve anlatım özgürlüğü yasal yönden güvence altına alınmıştır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocuğun yaşamının güvence altına alınması ve korunması amaçlanmış ise de günümüzde, gerek ülkemizde gerekse bazı ülkelerde çocuk istismarı ve ihmali nedeniyle korumaya muhtaç çocukların sayısı oldukça yüksektir(8,9,).

"Korunmaya muhtaç çocuklar" tanımı 6972 sayılı yasanın 1. maddesinde beden, ruh ve ahlak gelişmeleri tehlikede olup ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan, ana ve babası tarafından terk edilen, ihmal edilip fuhuşa, dilenciliğe, alkollü içkilere ve uyuşturucu maddeleri kullanmaya ya da başıboşluğa itilen çocuklar olarak saptanmıştır(1).

Son yıllarda özellikle gelişmiş toplumlarda çocuğa verilen değer ve çocuk hakları büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat dünyada çocuklara bir bayram hediye edilen ilk ve tek ülke Türkiye'dir. Mustafa Kemal Atatürk TBMM kuruluş tarihi olan 23 Nisanı (1920) bir bayram olarak çocuklara armağan etmiş ve o yıldan sonra her yıl giderek büyüyen ve anlam kazanan bir coşku ile Türk çocukları tarafından özgürlük yaşanarak kutlanmıştır. 23 Nisan Çocuk Bayramı 21 yıldır uluslararası çocuk şenliğine dönüşmüş ve tüm dünya çocuklarına bu anlamlı gün ve amaç bir şenlik boyutunda sunulmuştur(1).

SÖZLEŞME: ÇOCUK HAKLARI

Çocuk kuşkusuz insanlığın varoluşu ile birlikte 19. Yüzyıla kadar anne ve babanın, genellikle de babanın mutlak yetkisi altındaydı. Son yıllarda ise, tüm dünyada çocuk emeğinin sömürsünün engellenmesi, temel bir öğretim sağlanması, ihtiyacı olan çocuklara ekonomik destek verilmesi ve daha da önemlisi çocukların korunma çemberi altına alınma gerekliliği anlaşılmaya başlanmıştır. 1924 yılında Cenevre Deklarasyonunda "Çocuğun, insan oğlunun verebileceğinin en iyisine layık olduğu" açıklanmış, günümüzde ise "Çocuklar için İnsan Hakları"nı belirleyen 100'e yakın yasa, uluslar arası bildiri ve anlaşma oluşturulmuştur(7).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler esasına dayanan kuruluşların, gayri resmi derneklerin ve birçok ülkenin üst düzey temsilcilerinin ortak bilgi ve görüşlerinin etkileşiminin sonucudur. Genel amaç, geleceğimiz olan çocukların çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasıdır. Bununla beraber ihmal, sömürü ve istismarın ortadan kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmedeki en kritik nokta ise, onaylayan bütün ülkeleri bağlayıcı olmasıdır (7).

Esas alınan bu belge, içerik açısından tektir. Çocuklara ilişkin olup daha önce değişik konu ve statüye sahip başka uluslararası anlaşmalara dağılmış durumda bulunan haklar ve normlar, bu sözleşmeyle tek bir hukuki statü içinde toplanmaktadır. Ülkelerin yasaları uyarınca çocuğun daha erken bir yaşta ergenliğe ulaşmış sayıldığı durumlar dışında, sözleşme; 18 yaşından küçük herkesi kapsamına almaktadır(9).

Siyasal fikri önemsiz, oyları geçersiz olan çocukların, ülkelerinin siyasi

dağılımında etkileri yoktur. Bununla beraber çocukların menfaat ve eşit haklarının dağılmasında yalnızca anne, baba ve çocuk üzerinde hak sahibi olan veliler yükümlüdür. Bunun doğal sonucu olarak, günümüzdeki pek çok ülkede çocukların her türlü açıdan güvenliği yetersizdir. Sayısız çocuk hala güvenlik ve ailelerinin onlara temin etmesi gereken sevgiden yoksundur. Süregelen fiziksel, bedensel her türlü taciz, kötü muameleye maruz kalan ya da ailelerinin ekonomik bakımdan sömürdüğü bazı çocuklar ülkemizde yaşamaktadır. Bir çok çocuk ise ailelerinin denetimi dışındaki kuvvetler ve etkiler (savaş, doğal afetler, işsizlik, yoksulluk, anne ve babalarının cahilliği) sebebi ile haklarından menedilmektedirler. Cahil ya da fakir ebeveynler de çocuklarını her türlü iş yerinde uygunsuz şartlarda çalıştırmaktadırlar. Değişen şartlarda gelişen beden ve zihinlerinin güvencesine dair hakka sahip olan küçük çocuklara, ülke içi ve dışındaki ekonomik kuvvetlerin fiziksel ve psikolojik zararları görmezden gelinmiştir(8).

Hem ailelerin kusurlarını gidermek hem de aileleri desteklemek için, küçüklere yapılacak muamele açısından nelerin kabul edilebilir, nelerin kabul edilemez olduğu konusunda daha geniş bir toplumsal ve hukuksal fikir birliği gerekmektedir. İşte bir Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi düşüncesi böyle bir uzlaşma yaratmada yardımcı olmak amacıyla ortaya atılmıştır (8).

Sözleşmede yer alan haklar; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş; ulusal etnik ya da toplumsal köken; mülkiyet, özgürlüğe ve doğuma göre statü farkı gözetmeksizin, tüm çocuklar için eşit biçimde geçerlidir. Çocukların sağlığını toplumdaki konumu ve onurunu etkileyecek tüm kararlarda onların "çıkarlarının" öncelikli bir ölçüt olarak kullanılması, Sözleşmede yer alan bir başka temel ilkedir.

Sözleşme hükümleri, çocuk haklarını başlıca üç alanda ele almaktadır: Bunlar; yaşama, gelişme ve korunmadır.

• **Yaşama:** Sözleşmedeki ilk hak, varoluşun ayrılmaz bir parçası ve tamamlayıcısı olarak kabul edilen yaşama hakkıdır. Sözleşmeye göre devletler " çocuğun yaşam ve gelişimini mümkün olan en üst düzeyde " güvenceye kavuşturma durumundadırlar. Çocuğun temel sağlık hizmetlerine (bağışıklama v.b.), yeterli yaşam koşullarına ve yaşam aktivitelerine (yiyecek, içme suyu ve barınacak yer dahil) sahip olma hakkı Sözleşme'de öngörülmektedir. Ayrıca çocuğun bir ad ve milliyete sahip olma hakkı da gözetilmektedir.

• **Gelişme:** Her bireye, sahip olduğu potansiyeli geliştirme fırsatı tanınması gereğinden hareket eden Sözleşme, çocuğun eğitim görme, dinlenme, boş zamanı değerlendirme, bilgi edinme ve ifade etme, düşünce, vicdan ve din

özgürlüklerine sahip olma hakkına ilişkin hükümler içermektedir. Sözleşme, ailelerden, yaş ve olgunluk durumlarına göre çocukların görüşlerine de "gerekli ağırlığı" tanımalarını istemektedir.

• **Korunma:** Sözleşmede yer alan pek çok hüküm, çok değişik koşullarda da olsa, çocuklara yeterli bir korunma sağlanabilmesi amacıyla yöneliktir. Bu hükümlerden bir bölümü zihinsel, ruhsal, sosyal ya da bedensel olarak özürli çocuklara, mülteci konumunda ya da ana-babasız olanlara, nihayet bazıları da ana-babalarından ayrılmış bulunanlara ilişkindir.

Görüldüğü gibi her üç alan da Hemşirelik Yaşam Modelindeki Günlük Yaşam Aktivitelerini güvence altına alma ve çocuğun onurlu, güvenli gelişimini, konfor içinde yaşamını sağlıklı olarak sürdürme koşullarını sağlamayı hedeflemektedir.

Sözleşme, bazı durumlarda çocukların bizzat kendi ana-babalarından korunmaları gerekebileceğini ya da ana-babaların onlara gerekli bakımı gös-terecek durumda olmayabileceklerini de kabul etmektedir.

Çocuk istismarı; ekonomik, cinsel ve diğer biçimleri ile sözleşme kapsamında yer alan konular arasındadır. Sözleşme'de, çocukların uyuşturucu kullanımı ve satışından korunmalarını sağlayacak gerekli insani ve yasal önlemlerin alınması istenmektedir. Bunlara ek olarak, silahlı çatışma gibi illegal durum ve ortamlarda çocuklar için geçerli olacak haklar da aynı sözleşmede ortaya konulmaktadır.

Birleşmiş Milletlere bağlı olarak kurulan UNICEF'in Ulusal komiteleri çocukların yaşamını, sağlığını, gelişimini, eğitimini kısacası Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan 42 maddeyi, güvence altına almak üzere her yıl toplanmaktadırlar. Bu toplantılarda dünya ve ülke boyutunda Sözleşmeye aykırı ya da özel bir durum nedeni ile (17 Ağustos 1999 İzmit depremi gibi) çocukların yaşadığı sorunları belirleyip çözümlenmek üzere çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca, Çocuk Hakları Sözleşmesinin ilk maddesinden sonuncuya dek yukarıda vurguladığımız 3 temel alandaki insani yön kadar hukuki boyutu da işaret ettiğinden 1. ve 42. maddeyi yazılı belirtiyoruz(7,8,9).

Madde 1) Ben çocuğum. On sekiz yaşına kadar bir çocuk olarak vazgeçilmez haklara sahibim.

.....

Madde 42) Çocukların haklarına ilişkin bu ilkeleri hem çocuklar hem de büyükler öğrenmeli ve öğretmelidir.

Sözleşmede yer verilen hükümlere ülke yönetimlerinin, özel kuruluşların

ve kişilerin uymalarını sağlayacak denetim mekanizmaları da vurgulanmıştır. Bu mekanizmalardan biri Çocuk Hakları Komitesi olup sözleşmeyi imzalayan ülkelerin Sözleşme hükümleri uyarınca yaptıkları etkinlikleri bu komiteye bildirme zorunluluğunda olduğudur.

Gerçek anlamında, çocuk haklarının ortaya konması aslında yetişkinlerin yükümlülüklerinin ortaya konması, ve gelecekte sağlıklı düşünen ve yaşayan yeni nesiller demektir.

20. yüzyılda, sanayileşme ve kentleşmenin geleneksel toplumsal dokuları giderek artan ve genellikle dayanılmaz hale gelen baskıların sonucu, milyonlarca çocuk, artık muhtaç oldukları destek için salt ailelerine bel bağlayamaz hale geldikçe, çocuk hakları konusuna gösterilen ilgi ve destek, gerek ulusal, gerekse uluslararası alanda artış göstermiştir. Sözleşme, bu endişenin en güçlü uluslar arası yansıması ve aynı zamanda, bu konudaki eylemlere yönelik en kararlı çabadır.(9)

SOKAK ÇOCUKLARI

Yıldız ve arkadaşlarının yaptığı "Sokak Çocukları"na yönelik çalışma raporuna göre; sokak çocukları ve sokaktaki çocuklar sokakta yaşayan çocukları ifade eder.

Sokak çocukları: Tamamıyla sokağı ev edinen, geceleri veya bazı geceler evine dönmeyen, aile desteğinden ve korunmasından yoksun olan çocuklar için kullanılan bir terimdir. Sık sık evden kaçan, evden atılan, terk edilen, ailesi olmayan çocuklar bu gruptadır.

Sokaktaki çocuklar: Ailesinin geçimine katkıda bulunmak veya kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakta çalışan, gecenin geç bir saatinde eve dönen çocuklar için kullanılır. Bu gruptaki çocukların aile ilişkileri sürmektedir. Ama günlerinin önemli bir bölümü aile korumasından ve yaşadıkları çevreden uzak sokaklarda geçmektedir(6).

Yıldız ve arkadaşlarının yaptığı bu çalışmada çocukları sokağa iten nedenler doğrudan ve dolaylı nedenler olarak 2 grupta toplanmıştır:

Doğrudan nedenler:

- Ebeveynden dayak yeme,
- Alkolik baba,
- Ailede düşük sosyo-ekonomik ve kültürel düzey,

- Dilendirilerek ya da geçim kaynağı olarak görülerek çocukların sanayi ve sokaklarda güç şartlarda çalıştırma,
- Çocuğun zengin ve ünlü olma hayalleri,
- Aile içi taciz,
- Üvey/anne veya baba baskısı,
- Çocuğun ilgi ve sevgiden mahrum bırakılması,

Dolaylı nedenler:

- Alt sınırlara çekilen çıraklık yasasının (12-18 yaş) gündeme gelmesi,
- Çıraklık yapması desteklenmeyen çocukların su, çiklet mendil satarak çalışma hayatına çekilmesi,
- Yetiştirme yurtlarından çıkarılan çocukların gidecek yerlerinin olmamasıdır (2,3,6).

Sokak Çocuklarının sokaktaki yaşam şekilleri bu çalışmada şu şekilde belirtilmiştir:

- Büyük kentlerde yaşamayı tercih ederler.
- Çöplere atılan giysileri kullanırlar.
- Yeme-içme gereksinimlerini karşılamak için dilenirler.
- Uyku gereksinimleri için ev gibi düzenli yaşantının sağlanmadığı park, köprü altı, duvar dipleri ve inşaat halindeki binaları kullanırlar.
- Yaşamları süresince çoğunlukla kötü alışkanlıklar edinerek kendilerine ve çevrelerine zarar verebilmektedirler.

Raporda toplumun Sokak Çocuklarına bakışı şöyle tespit edilmiştir:

Sokak çocuklarına olumsuz yönden bakan ve bu bağlamda davranan toplum, bu çocukları hor görerek onlara yardım eli uzatmamaktadır. Toplum tarafından dışlanan, suçlu gibi davranılan bu çocuklar toplumdan soyutlanmaktadır. Bütün bu olanların yarattığı ruh hali çocukların topluma saldırısını doğurur. Daha sonra uzatılacak yardım eli ise çok geç olabilir.

Sokak Çocuklarının özellikleri incelendiğinde(6):

- Erkek çocuklarının kız çocuklarına oranla daha çok evden kaçtığı,
- 12-18 yaş grubu çocuklarda evden kaçma oranının daha fazla olduğu,
- Çocukların eğitimleri genellikle okur-yazar/ilkokuldan terk düzeyinde,
- Aileleri öz ve yaşamakta olan çocukların evden kaçış nedenlerinin en

önemlisinin, 4 veya daha fazla çocuğu olan ailelerdeki çatışmalar ve anlaşmazlıklar olduğu belirtilmiştir.

UNICEF'in yaptığı bir çalışmaya göre dünyada 40 milyon kadar çocuğun sokaklarda yaşadığı belirlenmiştir. Ülkemizde Devlet Planlama Teşkilatının verilerine göre 500.000 civarında korunmaya muhtaç çocuk olduğu, bunun 20.000'inin ancak korunabildiği bildirilmektedir. Ülkemizdeki tiner bağımlısı sokak çocuğu sayısı ise yaklaşık 60.000 civarında olup bunun 15-20 binin İstanbul sokaklarında yaşamakta olduğu bilinmektedir(1,2).

Bu çalışmalarda öneri olarak şunlar sunulmuştur:

- Eğitim seviyesini yükseltmek adına 8 yıllık kesintisiz eğitimin işler hale getirilmesini sağlamak, bazen de aileleri desteklemek,
- Alkol bağımlısı, çocuğuna şiddet uygulayan, aile içinde büyük sorunlar yaşayan veya boşanmış ailelere ve çocuklara psikolojik tedavi ile mutlu aile düzeninin oluşturulması,
- Çocuklarına muhtaç kalan ailelerin çalışma hayatına itilen çocuklarının sokaktan uzaklaştırılarak, annelerin aile bütçesine katkı sağlamaları amacıyla desteklenmesi,
- Aileleriyle yaşamaları uygun olmayan çocuklar için ıslah evleri ya da çocuk köylerinin yapılması,
- Okuma alışkanlığı az olan ülkelerde görsel yayımlarla sokak çocuklarına yönelik kamuoyunun dikkatinin çekilmesi,
- Çıraklık kursları v.b. programlar düzenleyerek çocukların sokaktan çekilmesi,
- Çıraklara ödenen ücretlerin kanuni yaptırımlarla artırılarak çalışma yaşı uygun olan çocuklar için iş yerlerinin cazileştirilmesi,
- Çalışma hayatında yer almak zorunda kalan veya bırakılan çocukların uygun iş yerinde (uçucu madde içeren ayakkabı imalathanesi, boyacı, kaportacı, nalbur ve mobilyacılık işleri hariç) çalıştırılması ve çalıştıkları iş yerlerinde sağlık ve sosyal hizmetlerinde uzman kişilerin bulunması(6).

Toplum/aile/çevreleri tarafından itilen, desteklenmeyen her sokak çocuğu başlangıçta kendileri ve aileleri için zarar oluştururken daha sonraları habis bir tümör gibi toplumu saran kanayan bir yara olacaktırlar. Unutulmamalıdır ki her bireyin en iyi koşullarda yaşamak en tabii hakkıdır.

ÖZET

ÇOCUK HAKLARI

Hemşirelik bireyin yaşam süresinin her evresinde sağlık, eğitim, korunma, konfort gibi bir çok açıdan Gereksinimlerini karşılamak üzere *yardım*'ı amaçlar. Hemşirelik Modeli olarak Roper ve arkadaşları bu yardımı belli başlı 5 öge üzerine temellendirmiş bir bakımı sunmayı ön görür. Bu öğelerden Günlük Yaşam Aktiviteleri insani gereksinimler olduğu kadar insanın insanca yaşaması için temel insan hakları ve etik açıdan karşılanması zorunlu haklardır. Yaşam süresinin başlangıcı olan çocukluk evresinde ise bu haklara ayrıca çocuğun yaşaması korunması ve geliştirilmesini sağlama açısından önem verilerek Çocuk Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınması bir gerekliliktir. Ülkemiz Çocuk Hakları Sözleşmesini imzalayan bir taraf olmasına karşın çocuğun en doğal hakkı olan bu konuda bilgilendirilmesi ise, İstanbul İli Şişli ilçesine bağlı bir ilköğretim okulunda yaptığımız küçük çaplı bir araştırmada çocukların bu konudaki bilgilerinin yetersiz oldukları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Çocuk hakları

SUMMARY

The Declaration of The Rights of The Child:

One of our Nursing Ethics Lesson our subjects was the Declaration of the Rights of the Child. We thought that this was a subject that we could joint with the Model of Living of Roper et al. Both of them aim to prevent, to save, to improve, and to comfort the individual, from conception to death, all of his/her life span.

In the beginning the life the baby, toddler or child is dependent on his/her mother and family, for all of his needs. So she/he needs to protected from all kinds of danger and given a life of comfort and safety. This is a natural human right. The task and responsibility of family and governments of countries is to provide their right to live safety.

According to this view the United Nations prepared a Decleration of the Rights of the Child. In 1994, the Declaration was accepted in our Country. But some of our primary school pupils don't know enough about this declaration and its content.

Key Words: Human rights, Child advocacy

KAYNAKLAR

- 1- Görak. G., Erdoğan, S., Savaşer, S., Çakıroğlu, S., Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği. A.Ö.F. Eskişehir, s. 2-5, (1996).
- 2- Görak, G., Balcı, S., Çalışan Çocukların Sorunları ve Benlik Saygıları. Hemşirelik Kongresi. Baskıda. İstanbul, (1999).
- 3- Nazlı, S., Özlük, B., İlkme, E., Esener, M., İleri, D. Şişli İzzet Paşa İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Çocuk Hakları Hakkındaki Bilgileri. (Yayınlanmamış çalışma). İstanbul 20.12. (1999).
- 4- Roper, N., Logan, W.W., Tierney, A.J. The Elements of Nursing. Churchill Livingstone 3rd ed. London. (1990).
- 5- Sabuncu, N., Babadağ, K., Taşocak, G., Atabek, T. Hemşirelik Esasları. AÖF Yayınları, No:225, Eskişehir, (1993).
- 6- Yıldız, S., Gülçiçek, S., Akkaya, S. İstanbul, Kocaeli ve Edirne bölgesinde sokak çocuklarının durumunun değerlendirilmesi ve hemşirelik yaklaşımı, *İstanbul Barosu Dergisi*, 1995 : 69 : 10-11-12 : 596-611
- 7- .....Dünya Çocuklarının Durumu, UNICEF Yayınları, Ankara, s. 52, (1988).
- 8- .....Dünya Çocuklarının Durumu, UNICEF Yayınları, Ankara, s. 12, (1989).
- 9- .....Dünya Çocuklarının Durumu, UNICEF Yayınları, Ankara, s. 6, (1990).